

Linguistic examination of bills as object of constitutional law explore

Лінгвістична експертиза законопроектів як об'єкт конституційно-правового дослідження

Buhaiko Yuliia

Key words:

examination of bills, draft laws, linguistic examination, legislative process, modern directions of constitutional and legal research.

Ключові слова:

експертиза законопроектів, лінгвістична експертиза, мовознавче дослідження, законодавчий текст, законодавчий процес, сучасні напрями конституційно-правових досліджень.

Постановка проблеми. Державна мовна політика в Україні, слід визнати, має досить потужну правову базу, яка налічує понад 350 законодавчих актів. Насамперед, це Конституція України, Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", усі процесуальні кодекси, більшість матеріальних кодексів та низка законів, які містять "мовні статті", що додатково регламентують порядок застосування державної мови у відповідних сферах суспільних відносин¹.

Так, стаття 10 Конституції України встановлює, що державною мовою в Україні є українська мова. Водночас держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Надаючи офіційне тлумачення статті 10 Конституції України, Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 14 грудня 1999 року у справі №1-6/99 означив публічні сфери застосування державної мови, які охоплюють насамперед сфери здійснення повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування (мова роботи, актів, діловодства і документації, мова взаємовідносин цих органів тощо)².

Проте мова законодавчих актів, зокрема їх проектів, яка є першорядною сферою застосування державної мови, поки що перебуває без належного академічного осмислення, організаційно-правового забезпечення та механізму реалізації.

Вимоги до мови та термінології законодавства, які містяться у положеннях статті 13 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної"³, "Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки"⁴, "Правил оформлення проектів законів та основних вимог законодавчої техніки"⁵ є надто загальними та не дають чітких орієнтирів щодо мовних особливостей проектування законів, а отже, і їх експертизи. Наразі лише очікується⁶ затвердження стандартів української правничої термінології Національною комісією зі стандартів державної мови, на основі яких мають складатися проекти нормативно-правових актів.

¹ Відповідно до пп.126 Українського правопису, схваленого Постановою КМУ №437 від 22.05.2019, правильно - "проект", однак, у чинному законодавстві досі вживається старий варіант - "проект". Оскільки закон має вищу юридичну силу ніж підзаконний акт, то у випадку цитування положень закону, дотримуємось оригінального варіанту - "проект", у решті випадків, згідно з правописною нормою, використовуємо "проект".

² Рішення у справі № 10-рп/99 [1999] КСУ <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text>> (2021, червень, 12)

³ Закон про забезпечення функціонування української мови як державної, ст. 13. 2019.(Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>> (2021, червень, 12)

⁴ Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки 2000 (Міністерство юстиції України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0041323-00#Text>> (12, червень, 2021)

⁵ Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації) 2006 (Апарат Верховної Ради). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n000245106#Text>> (12, червень, 2021)

⁶ 23 листопада 2020 року відбувся круглий стіл на тему: «Юридична термінологія: проблеми стандартизації», де голова Національної комісії зі стандартів державної мови, Володимир Мозгунов, повідомив, що найближчим часом будуть створені робочі групи, які об'єднають фахівців правників, лінгвістів, теоретиків і практиків для напрацювання термінологічних пропозицій [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3139338-uridicna-terminologia-problemi-standartizacii.html>.

До того ж, особливо відповідальний етап експертизи законопроектів — редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза) проводиться без належного методичного та інституційного підґрунтя. Методичних рекомендацій щодо проведення редакційного опрацювання (лінгвістичної експертизи) проектів законів, які б давали чіткий алгоритм їх перевірки на відповідність Українському правопису, лексичній нормі, законодавчій стилістиці, науковій правничій термінології та термінології законодавства, внутрішній та зовнішній концептуальності проектів законів, правильності перекладу ратифікованих міжнародних договорів чи запозичених положень з зарубіжного досвіду правового регулювання, а також іншим мовним параметрам досі не складено.

Враховуючи основоположні тенденції розвитку науки конституційного права України на сучасному етапі, зокрема збільшення кола питань, які вона досліджує, розширення методологічного інструментарію наукових досліджень, більшу орієнтацію на забезпечення практичних проблем державотворення та розширення експертних можливостей науки конституційного права в законотворчому процесі, дослідження лінгвістичної експертизи у законопроектів стає особливо актуальним.

Окремі аспекти експертиз законопроектів висвітлюються у наукових дослідженнях О. В. Богачової, О. Л. Копиленка, В. М. Косовича, О. Г. Мінкової, Н. М. Оніщенко, П. М. Рабіновича, А. О. Селіванова, В. Ф. Сіренка, В. Д. Юрчишин, у яких прикметно для теми нашої статті порушується проблема проведення лінгвістичної експертизи проектів законів.

Види експертиз нормативно-правових актів та їх проектів, зокрема особливості здійснення кримінологічної експертизи нормативно-правових актів розкриваються в роботах таких дослідників, як А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, О. М. Костенко, О. М. Литвак, Ю. В. Орлов, В. М. Попович, Д. А. Шестаков; правової експертизи – В. Ф. Будз, Ю. В. Булатова, В. О. Бутенко, К. В. Журкіна, Н. В. Мамітова, В. Ю. Рагозін, Г. В. Рибікова; антикорупційної експертизи – В. В. Астанин, О. К. Балдін, І. Н. Барциць, Ю. І. Вороніна, Т. Я. Хабриєва; громадської експертизи — В. Т. Азізова, М. В. Лациба, О. С. Орловський, О. М. Попов¹.

Лінгвістичним аспектам тексту законодавчих актів присвячені праці українських дослідників правничої лінгвістики, зокрема Л. В. Ажнюк, Н. В. Артикуци, О. С. Гордієнка, С. П. Кравченка, А. В. Красницької, І. І. Онищука, Т. С. Подорожної, М. О. Рогової, Д. Ю. Сизонова, С. А. Толстої, А. В. Хворостянкіної, Л. І. Шевченко, О. Ф. Юрчук та ін.

Попри те, що науковий інтерес до використання лінгвістичних методів аналізу законодавчого тексту як з боку правників, так і лінгвістів повсякчас зростає, лінгвістична експертиза законопроектів досі не була об'єктом вивчення правничої науки, зокрема конституційного права.

Мета статті полягає в аналізі лінгвістичної експертизи законопроектів як об'єкта конституційно-правової дослідження шляхом: а) термінологічного аналізу поняття *“лінгвістична експертиза законопроектів”*; б) характеристики її структурних елементів та функцій.

Виклад основного матеріалу. В Україні, як і в інших державах, закони перед їх опублікуванням та набранням чинності проходять низку експертних досліджень, зокрема мовознавчих. На позначення мовознавчих експертних досліджень проектів законів у нормативно-правових актах використовуються різні терміни: *“редакційне опрацювання”*, *“редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)”*, *“фахова експертиза”* та *“фахова (лінгвістична) експертиза”*. Термін *“редакційне опрацювання”* вживається у Законі України “Про Регламент Верховної Ради України”, *“редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)”* — у Положенні про порядок роботи з документами у Верховній Раді України², *“фахова експертиза”* — у Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України³ та *“фахова (лінгвістична) експертиза”* — в Інформаційних листах Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України, якими документуються результати цього експертного дослідження.

Проте дефініції цих термінів не закріплені у жодному нормативно-правовому акті, тому з'ясування їх значень видається можливим лише з аналізу номінацій та контексту вживання.

Круглі дужки в українській пунктуації, відповідно до п.1 ч. 1 § 163 Українського правопису, ставляться для уточнення попереднього слова (слів), для наведення другої назви кого- або чого-небудь, прикладів до чого-небудь, варіантів (слова та ін.) тощо⁴. Звідси слідує: терміни *“лінгвістична експертиза”* та *“лінгвістична”*, які поставлені в круглі дужки, уточнюють попередні слова — *“редакційне опрацювання”* та *“фа-*

¹ Мінкова, О. Г. (2016) Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 5.

² Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України 2021 (Голова Верховної Ради України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19/21-%D1%80%D0%B3#Text>> (12, червень, 2021)

³ Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України 2019 (Керівник Апарату Верховної Ради України). <<https://drive.google.com/file/d/1M5NYzM9aqJ99NApNgZFRZmQnGRObJ6bR/view?usp=sharing>> (12, червень, 2021)

⁴ Український правопис 2019 (Кабінет Міністрів України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>> (12, червень, 2021)

хова" відповідно, або є наведенням другої назви "редакційного опрацювання" та "фахової експертизи", або їх варіантом. Таким чином, вищевикладене дозволяє нам стверджувати, що у правових актах значення термінів "редакційне опрацювання" та "фахова експертиза" прирівнюється до значення терміна "лінгвістична експертиза".

Крім цього, про тотожність вживання понять "редакційне опрацювання" та "фахова експертиза" у правовій площині свідчить і контекст їх вживання, порівняймо: "Зареєстрований та включений до порядку денного сесії законопроект ... **при підготовці до всіх наступних читань — для проведення ... редакційного опрацювання** у відповідні структурні підрозділи Апарату Верховної Ради...**редакційне опрацювання здійснюється після прийняття акта Верховної Ради в цілому**" (ч. 2 ст. 103 Закону України "Про Регламент Верховної Ради України") та "Редакційне управління ... забезпечує... **фахову експертизу** проектів нормативно-правових актів, **підготовлених до другого і наступних читань, а також законодавчих актів після їх прийняття** Верховною Радою України одночасно у першому читанні **та в цілому**" (п.9 Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України). Тобто у Положенні про Головне управління документального забезпечення термін "фахова експертиза" використано у значенні терміна "редакційне опрацювання", вжитого у Законі України "Про Регламент Верховної Ради України", що слід кваліфікувати як термінологічний різнобіг та збіг ієрархічної та змістовної колізій правових норм.

Для усунення виниклої термінологічної неузгодженості потрібно: по-перше, обрати один термін, яким позначатиметься цей вид експертизи; по-друге, дати йому науково-обгрунтоване визначення.

З-поміж термінів, які використовуються на позначення мовного дослідження законопроектів, найбільш релевантними є терміни "лінгвістична експертиза" та "редакційне опрацювання". "Фахова експертиза" є найменш вдалим терміном, оскільки обсяг цього поняття ширший за його зміст, вкладений у текстах нормативно-правових актів: за обсягом цей термін охоплює всі види експертиз, що виконуються фахівцями у галузі, а за змістом (у межах контексту) — лише "лінгвістичну експертизу" чи "редакційне опрацювання".

Беручи до уваги вищенаведене, за необхідне вважаємо зупинитись лише на розгляді понять "лінгвістична експертиза" та "редакційне опрацювання" законопроектів.

Словосполучення "редакційне опрацювання" нерідко трапляється як у фаховій (видавничій) літературі, так і в нормативно-правових актах України (Законі України "Про Регламент Верховної Ради України", Положенні про порядок роботи з документами у Верховній Раді України, Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України та ін.), однак, воно ще не отримало ні наукового, ні законодавчого визначення у його повному формулюванні. У зв'язку з цим, для з'ясування значення поняття "редакційне опрацювання" слід проаналізувати суміжні терміни, які становлять його термінологічне поле, зокрема терміни: "редакторський аналіз" — це процес оцінювання текстів і пошуку засобів вдосконалення⁵; "редагування" — дія за значенням редагувати - перевіряти і виправляти або відповідно оформляти певний текст⁶; "редактор" — той, хто редагує, вносить зміни й покращення без суттєвої переробки⁷; "редакційна правка" — практична реалізація висновків редакторського аналізу⁸; "опрацювання" — називає дію за значенням опрацювати, опрацьовувати — досліджувати; готувати що-небудь, ретельно продумуючи, розробляючи в усіх деталях. Створювати що-небудь, старанно добираючи, систематизуючи і обробляючи матеріали; працюючи над чим-небудь, поліпшувати його якість, надавати йому викінченості, досконалості⁹; та інші.

Вищенаведене з урахуванням законодавчого контексту дозволяє нам сформулювати узагальнене визначення терміна "редакційне опрацювання законопроекту": це дослідження тексту проекту закону, спрямоване на поліпшення його якості без суттєвої переробки, надання йому викінченості та досконалості, виправлення у формі редакційної правки і відповідного оформлення тексту законопроекту.

В Україні сьогодні відсутня широка вибірка дефініцій терміна "лінгвістична експертиза законопроектів" у зв'язку з тим, що вперше проблему лінгвістичного аналізу проектів нормативно-правових актів в українському законотворчому процесі було порушено відносно недавно, 1999 року, О. Ф. Юрчук у доповіді "Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності (на матеріалі нормативно-правових актів України та Автономної Республіки Крим)", де авторкою було надано ціннісне розуміння лінгвістичної експертизи законопроектів — це "не просто зайва технологічна процедура, а

⁵ Капелюшний А.О. (2002) Стилістика й редагування: Практичний словник-довідник журналіста. Львів: ПАЮ, 6.

⁶ Білодід, І. К. (1970-1980) Словник української мови: в 11 тт. (Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні). Сайт повного тексту оригінального «Словника української мови» в 11 томах. <<http://sum.in.ua>> (12, червень, 2021)

⁷ Білодід, І. К. (1970-1980) Словник української мови: в 11 тт. (Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні). Сайт повного тексту оригінального «Словника української мови» в 11 томах. <<http://sum.in.ua>> (12, червень, 2021)

⁸ Капелюшний А.О. (2002) Стилістика й редагування: Практичний словник-довідник журналіста. Львів: ПАЮ, 54.

⁹ Білодід, І. К. (1970-1980) Словник української мови: в 11 тт. (Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні). Сайт повного тексту оригінального «Словника української мови» в 11 томах. <<http://sum.in.ua>> (12, червень, 2021)

перш за все — забезпечення повноцінного життя суспільства, яке неможливе без досконалого законодавства”¹.

Попри те, що науковиця не сформулювала визначення терміна *“лінгвістична експертиза законопроектів”*, вона фактично розкрила його зміст шляхом опису методичних особливостей лінгвістичної експертизи законопроектів з урахуванням досліджень у галузі мови права та законодавчої стилістики.

Тож, О. Ф. Юрчук виокремлює такі аспекти лінгвістичної експертизи законопроектів:

1. Логіко-лінгвістичний - аналіз правничої термінології, застосованої в нормативному акті, граматичної будови мовлення законодавця, чинників, що можуть негативно впливати на точність визначень.
2. Юридико-технічний - техніка побудови спеціального тексту.
3. Семіотичний - текст права як знакова система. Узагальнення правових текстів як певних приписів дозволяє виявити в них мовні формули, які диктують: що необхідно робити, що дозволено робити, що забороняється робити, щоб не порушувати встановлений у суспільстві порядок.

Також вчена виділяє аспекти поглибленої експертизи текстів правових актів:

1. Діахронічний - вивчення пам'яток права, які мали чинність у попередні часи;
2. Контрастивний - порівняльне дослідження текстів нормативних актів. При такому підході ми виділяємо підвиди: а) синхронно-діахронічне дослідження - порівняльний аналіз текстів чинних нормативних актів з тими, які діяли в попередні часи; б) компаративно-внутрішньодержавне дослідження - порівняльний аналіз текстів законів України із текстами нормативних актів Автономної Республіки Крим, як правило, з метою виявлення розходжень, протиріч. в) компаративно-міждержавне дослідження — порівняльний аналіз текстів законів України з текстами законів інших країн, наприклад Російської Федерації; г) контрастивно-авторське дослідження - порівняльний аналіз декількох текстів одного законопроекту, створених різними авторами чи авторськими колективами (наприклад, в умовах конкуренції при підготовці проектів Кримінального кодексу України); д) контрастивно-мовне дослідження - порівняльний аналіз текстів нормативних актів на предмет автентичності перекладу.

Знаковими для нашого аналізу видаються такі слова автора: *“Функція ж лінгвістів полягає лише в редагуванні текстів. Як не прикро, на сьогоднішній день у законотворчій, нормотворчій практиці відсутня лінгвістична експертиза законопроектів”*. Як бачимо, на погляд науковиці, редагування порівняно з лінгвістичною експертизою є неповним мовним дослідженням тексту проекту закону.

На сьогодні серед вітчизняних дослідників правничої лінгвістики перший крок у визначенні терміна *“лінгвістична експертиза законопроектів”* здійснила лише Артикуца Н.В.: *“це самостійна процедура у законодавчому процесі (здійснюється паралельно і на рівні з правовою експертизою на стадії підготовки законопроекту до другого читання) є надзвичайно важливим етапом законодавчої діяльності, оскільки дозволяє професіоналам — юрлінгвістам-експертам надати належну оцінку усього спектру мовних засобів і прийомів законодавця з урахуванням змісту, структури і жанрової специфіки законодавчого акта, висловити свої рекомендації щодо виявлених помилок і недоліків, запропонувати оптимальні варіанти добору мовних засобів у формі редакторської правки, яка надалі узгоджується з експертами-правниками”*².

Для здійснення вибору між термінами *“редакційне опрацювання”* та *“лінгвістична експертиза”* законопроектів на позначення мовного дослідження законопроектів проводимо порівняльний аналіз цих понять на основі їх предметного (зокрема термінологічного) поля, а також значень, у яких вони вживаються у науковій літературі та нормативно-правових актах України.

Спільні риси редакційного опрацювання та лінгвістичної експертизи законопроектів простежуються у такому:

- за сутністю і редакційне опрацювання, і лінгвістична експертиза законопроектів є мовознавчими дослідженнями текстів законопроектів;
- метою проведення як редакційного опрацювання, так і лінгвістичної експертизи є поліпшення якості законодавства, шляхом вдосконалення текстів проектів законів;
- методологічну основу редакційного опрацювання і лінгвістичної експертизи становлять філологічні методи. Хоча у редакційному опрацюванні застосовуються переважно методи граматичного аналізу, а в лінгвістичній експертизі – семантичного, термінологічного, контрастивного, дискурсивного, які характеризують останню як більш глибоке та системне дослідження, ніж редакційне опрацювання законопроектів;
- об'єктом і редакційного опрацювання, і лінгвістичної експертизи є текст законопроекту.

Відмінні риси редакційного опрацювання та лінгвістичної експертизи законопроектів наведені у порівняльній таблиці:

¹ Юрчук, О. Ф. (1999) Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності (на матеріалі нормативно-правових актів України та Автономної Республіки Крим). Вісник Університету внутрішніх справ. 7, 159-162.

² Артикуца, Н. В. (2007) Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи. Визначальні тенденції генезису державності і права: збірник наукових праць: *Міжнародної науково-практичної конференції: «Третє Прибузькі юридичні читання»* (2007 р., м. Миколаїв), 48-56.

Критерій	Редакційне опрацювання законопроєкту	Лінгвістична експертиза законопроєкту
Предмет	відповідність проєктів законів сучасній українській літературній мові, зокрема функціонально-стилістичним особливостям офіційно ділового стилю	крім відповідності проєктів законів сучасній українській літературній мові, лінгвістична експертиза полягає у: виявленні неузгодженостей термінології; співвіднесенні термінів законопроєкту з термінами, що вживаються у законодавстві; уточненні формулювань; оцінці законопроєкту щодо відповідності лінгвістичним вимогам законодавчої техніки; аналізі логіки побудови тексту, його композиції;
Завдання	виправлення стилістичних, граматичних та пунктуаційних помилок у текстах законопроєктів. Внесення правок з метою приведення тексту законопроєкту у відповідність з Правилами оформлення проєктів законів та основними вимогами законодавчої техніки	надання лінгвістичної науково-обґрунтованої оцінки текстам законопроєктів, як в цілому, так і їх окремим елементам
Рівні аналізу	досліджує орфографічний, морфологічний, лексичний, синтаксичний рівні тексту	досліджує всі рівні тексту, а також його контекст і підтекст
Принципи	виконавець залишається у межах авторського тексту, не змінюючи його зміст	виконавець може виходити за межі авторського тексту для надання науково-обґрунтованої оцінки та пропозицій, які можуть якісно вплинути на зміст тексту законопроєктів чи їх частин
Результат	редакційна правка, яка відображається у порівняльних таблицях до другого та третього читань	висновок, що містить зауваження та пропозиції, оформлений відповідним документом
Статус	редакційна правка як результат редакційного опрацювання має імперативний характер: структурні підрозділи Апарату Верховної Ради України, які здійснюють супровід законопроєктної роботи парламенту, в обов'язковому порядку вносять редакційні правки до тексту законопроєктів	висновки (зауваження та пропозиції) лінгвістичної експертизи так само, як наукової та юридичної експертизи, мають лише рекомендаційний характер, тому вони можуть бути не враховані під час підготовки законопроєктів до читань у парламенті чи до опублікування

Беручи до уваги вищенаведений термінологічний аналіз понять *“редакційне опрацювання законопроєктів”* і *“лінгвістична експертиза законопроєктів”*, можемо зробити проміжний висновок: з аналізу наукової та енциклопедичної літератури, нормативних словників слідує, що лінгвістична експертиза є більш широким, системним, комплексним та глибоким мовознавчим дослідженням, аніж редакційне опрацювання, що дозволяє нам співвіднести їх як ціле та частину відповідно.

Однак, якщо розглядати редакційне опрацювання та лінгвістичну експертизу лише у правовій площині, де ці терміни вживаються так: *“редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)”*, то нас це підводить до протилежного висновку: редакційне опрацювання є ширшим, родовим поняттям відносно лінгвістичної експертизи, оскільки тут *“лінгвістична експертиза”* є уточнювальним поняттям, тобто вузьким, видовим.

Продемонстрований вище антагонізм між наукою та законодавством має бути подоланий внесенням науково-обґрунтованих змін до нормативно-правових актів, що регулюють порядок проведення експертизи законопроєктів. Для досягнення цієї мети, як ми визначили раніше, необхідно обрати найбільш коректну номінацію терміну та дати йому вмотивоване визначення.

Проведений нами порівняльний аналіз підводить нас до умовиводу, що саме номінація *“лінгвістична експертиза законопроєктів”* позначає той вид дослідження, який передбачає необхідний набір лінгвістичних методів для підготовки якісного законодавства.

Для формулювання вмотивованого визначення “лінгвістична експертиза законопроектів” необхідно провести термінологічний аналіз її поняття. Методологія термінологічного аналізу базується на визначенні: контексту (або предметного поля), про який йдеться; об’єктів та їхніх властивостей; ознак цих об’єктів; понять про об’єкти цього контексту¹.

Аналіз предметного поля поняття “лінгвістична експертиза законопроектів” (наукової літератури, нормативних словників української мови та нормативно-правових актів України) дозволяє нам сформулювати ланцюг родо-видових зв’язків понять у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів: експертиза — наукова експертиза — експертиза законопроектів, лінгвістична експертиза — лінгвістична експертиза законопроектів (ЛЕЗ) — редакційне опрацювання законопроектів (РОЗ).

Традиційно термінологічний аналіз починається з найбільш широкого за значенням поняття, у нашому випадку — це поняття “експертиза”. Визначення терміна “експертиза” знаходимо у Законі України “Про архітектурну діяльність”, Постановках Кабінету Міністрів України “Про державну експертизу з енергозбереження”, «Про затвердження Порядку надання тимчасової підтримки виробникам, що здійснюють комбіноване виробництво електричної та теплової енергії на теплоелектроцентралях” та інших нормативно-правових актах. Зважаючи на те, що контекст використання терміна “експертиза” у цих актах не співвідноситься зі сферою лінгвістичної експертизи законопроектів, закріплені у них дефініції не можуть бути залучені до нашого аналізу. У зв’язку з цим, аналіз проводимо лише на основі наукових визначень.

Етимологічно слово “експертиза” походить від латинського — *expertus*, що означає “досвідчений, випробуваний”, пов’язаний з *experire* — “випробувати”².

Відповідно до Академічного тлумачного словника “експертиза” — це розгляд, дослідження якої-небудь справи, якогось питання з метою зробити правильний висновок, дати правильну оцінку відповідно му явищу³.

Сучасний тлумачний словник української мови містить таке визначення експертизи: розгляд, дослідження чого-небудь, якої-небудь справи, певного питання для правильного висновку, правильної оцінки, якогось явища документа, тощо⁴.

Юридична енциклопедія визначає термін “експертиза” як вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного питання, явища, процесу, предмета тощо, які вимагають спеціальних знань у відповідній сфері суспільної діяльності⁵.

Універсальний словник-енциклопедія подає таке визначення поняття “експертиза”: фахове вивчення речових доказів чи фактів з метою з’ясування обставин і подання відповідних висновків.

¹ Пшенична, Л., Шишкіна Н. (2004) Термінологічний аналіз: позначування та виозначування. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 503, 48–52.

² Мельничук, О. С., Коломієць, В. Т., Ткаченко, О. Б. (1985) Етимологічний словник української мови: в 7 т. Т. 2. Київ: Наукова думка, 160.

³ Білодід, І. К. (1970-1980) Словник української мови: в 11 тт. (Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні). Сайт повного тексту оригінального «Словника української мови» в 11 томах. <<http://sum.in.ua>> (12, червень, 2021)

⁴ Дубічинський, В. В., Кусайкіна, Н. Д., Цибульник, Ю. С. (2009) Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів. Харків: Видавництво “Школа”, 230.

⁵ Шемшученко, Ю. С. та ін. (1999) Юридична енциклопедія: в 6-ти т. (Українська енциклопедія). Сайт “Лексика - українські енциклопедії та словники”. <<https://leksika.com.ua/14051003/legal/ekspertiza>> (12, червень, 2021)

За Словником іншомовних слів “експертиза” означає розгляд, дослідження експертом якихось справ, питань, що потребують спеціальних знань⁶.

Тлумачний словник економіста визначає експертизу як вивчення будь-якого питання обізнаною особою – експертом з наданням відповідного висновку, у якому дає мотивовані відповіді на поставлені перед ним запитання.⁷

У змісті наведених вище дефініцій терміна “експертиза” простежуються такі її суттєві ознаки: 1) є дослідженням (рідше розглядом, вивченням); 2) здійснюється щодо певного об’єкта (справи або питання); 3) здійснюється висококваліфікованим суб’єктом — носієм експертних знань у галузі; 4) її результатом є висновок або оцінка.

Наступним аналізуємо вужче за обсягом поняття — “наукова експертиза”. Його дефініцію знаходимо у Законах України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та «Про наукову і науково-технічну експертизу».

Відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» “наукова експертиза” є невід’ємним елементом державного регулювання та управління у сфері наукової і науково-технічної діяльності та проводиться відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу»⁸. У зазначеному законі “наукова експертиза” визначається як діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об’єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об’єктів⁹.

У Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» подано досить широке та концептуальне розуміння наукової експертизи, тоді як у Законі України «Про наукову і науково-технічну експертизу» — вужче, яке за змістом подібне до визначень стрижневого терміна — “експертиза”, розглянутих у нашій статті вище. Недоліком дефініції наукової експертизи, закріпленій в Законі України «Про наукову і науково-технічну експертизу», слід вказати відсутність суттєвої ознаки експертизи — суб’єкта, який її здійснює.

Крім ознак, властивих усім видам експертиз, наукова експертиза має певні особливості: 1) її предметом є оцінка саме науково-технічного рівня об’єкта; 2) метою проведення такої експертизи є прийняття рішень щодо її об’єктів. Саме за виділеними ознаками ми можемо встановити належність експертиз проєктів законів до виду наукових експертиз, оскільки її предметом є оцінка наукового рівня законопроєктів, а метою — прийняття народними депутатами рішень щодо законопроєктів.

Лінгвістична експертиза законопроєктів функціонує одночасно у межах двох систем: експертизи законопроєктів та лінгвістичної експертизи, тому наступними аналізуватимемо ці види експертиз для з’ясування виозначення поняття “лінгвістична експертиза законопроєктів”.

У навчальному посібнику Інституту законодавства Верховної Ради України за редакцією А. М. Ришелюк експертиза законопроєкту розглядається як “діяльність висококваліфікованих фахівців та вчених, яка полягає у дослідженні, перевірці, аналізі та оцінці фахового та наукового рівня законопроєкту ... є однією з форм його апробації. Однак вона може бути проведена як на етапі апробації, так і пізніше, зокрема, під час підготовки до розгляду проєкту на пленарному засіданні Верховної Ради України”¹⁰.

На думку О. Г. Мінкової, експертиза проєктів нормативно-правових актів — це “діяльність спеціально уповноважених суб’єктів, яка полягає у фаховому, оціночно-аналітичному дослідженні проєктів нормативно-правових актів з метою виявлення у них недоліків технічного і змістовного характеру, прогнозування позитивних і негативних наслідків їх дії та формулювання обґрунтованих висновків і рекомендацій стосовно їх прийняття, вдосконалення чи відхилення”¹¹.

Попри відсутність законодавчої дефініції терміна “експертиза законопроєктів” у Законі України “Про Регламент Верховної Ради України”¹² (ст. 93, 103) та Законі України “Про комітети Верховної Ради України”¹³ (п. 10, ч. 1 ст. 15), аналіз положень цих актів дає нам можливість виокремити її суттєві ознаки:

- може проводитись: а) в обов’язковому порядку; б) за дорученням (Голови Верховної Ради України,

⁶ Словопедія. Словник іншомовних слів. <<http://slovopedia.org.ua/36/53397/239268.html>> (12, червень, 2021)

⁷ Кушнір, Н.Б. (2008) Тлумачний словник економіста. Рівне: Національний університет водного господарства та природокористування <<https://refdb.ru/look/1578383-pall.html>> (12, червень, 2021)

⁸ Закон про наукову і науково-технічну діяльність ст. 62, 2015. (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19_/ed20151126#n903> (2021, червень, 12)

⁹ Закон про наукову і науково-технічну експертизу ст. 1, 1995. (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text>> (2021, червень, 12)

¹⁰ Ришелюк, А. М. (2013) Законотворчість в Україні. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 135.

¹¹ Мінкова О. Г. (2016) Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 27.

¹² Закон про Регламент Верховної Ради України ст.93, 103, 2010. (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/186117#Text>> (2021, червень, 12)

¹³ Закон про комітети Верховної Ради України ст.15, 1995. (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text>> (2021, червень, 12)

Першого заступника Голови Верховної Ради України, заступника Голови Верховної Ради України; в) за рішенням головного комітету.

- до її видів належать: а) наукова, юридична та інші експертизи; б) інформаційне та наукове дослідження; в) редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза); г) експертиза щодо впливу законопроекту на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини; г) експертиза щодо відповідності законопроекту вимогам антикорупційного законодавства; д) експертиза щодо відповідності законопроекту міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції для підготовки експертного висновку;
- є етапом законодавчої процедури;
- вимагає чіткого визначення предмету і мети її проведення;
- вид експертизи залежить від стадії підготовки законопроекту (наукова експертиза проводиться при підготовці проекту закону до першого читання, а юридична експертиза та редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза) — до всіх наступних читань);
- суб'єктом-замовником є: Голова Верховної Ради України, Перший заступник Голови Верховної Ради України, заступник Голови Верховної Ради України або головний комітет; суб'єктом-організатором є: відповідні структурні підрозділи Апарату Верховної Ради (Головне науково-експертне управління, Головне юридичне управління, Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України), Національна академія наук України, Кабінет Міністрів України, відповідні міністерства, інші державні органи, установи і організації або окремі фахівці; суб'єктом-виконавцем є експерт (фахівець);
- її об'єктом є законопроекти — проекти законів, постанов Верховної Ради, які містять положення нормативного характеру;
- строк виконання — до 14 днів;
- її висновки мають рекомендаційний характер (висновки, підготовлені за результатами експертизи, направляються головному комітету для врахування при розгляді законопроекту та прийняття рішення стосовно подальшої роботи над ним).

Наведені вище суттєві ознаки експертизи законопроектів є спільними для всіх видів експертиз законопроектів, зокрема і для лінгвістичної, тому мають бути враховані у формулюванні визначення поняття *“лінгвістична експертиза законопроектів”*.

Насамкінець, проаналізуємо значення поняття *“лінгвістична експертиза”* для визначення її суттєвих ознак, які впливатимуть на формулювання визначення терміна *“лінгвістична експертиза законопроектів”*.

На думку Л. В. Ажнюк, *“лінгвістична експертиза”* — це спеціалізоване мовознавче дослідження текстових матеріалів та інших мовних об'єктів для з'ясування питань, що можуть мати юридичні наслідки¹.

Н. В. Артикуца визначає *лінгвістичну експертизу* як спосіб дослідження тексту з метою надання кваліфікованої експертної оцінки різних параметрів тексту, мовних засобів різного рівня (графічних, фонетичних, граматичних, стилістичних тощо), їх відбору і використання, відповідності певним нормам і критеріям нині активно застосовується у різних сферах юридичної діяльності (лінгвостилістична експертиза законопроектів, фоноскопична експертиза як різновид криміналістичної експертизи, авторознавча експертиза, експертиза конфліктних текстів (у документаційних та інформаційних спорах), мовноідентифікаційна експертиза (лінгвографічна, почеркознавча), експертиза рекламних текстів тощо)².

На основі аналізу наукової літератури у сфері лінгвістичної експертизи, зокрема вищенаведених визначень, до суттєвих ознак лінгвістичної експертизи можемо віднести: 1) є мовознавчим дослідженням; 2) її об'єктом є текст чи інший мовний об'єкт; 3) її метою є надання кваліфікованої експертної оцінки різних параметрів тексту (перевірка відповідності нормам і критеріям нині активно застосовується у різних сферах юридичній).

У вітчизняному правовому полі лінгвістична експертиза переважно функціонує як вид криміналістичної експертизи, що проводиться у межах судового процесу. Поза тим, вона все одно становить для нас науковий інтерес з огляду на те, що: 1) судова лінгвістична експертиза — це єдина лінгвістична експертиза в Україні, що отримала правову регламентацію (зокрема у нормативно-правових актах врегульовані процесуальні питання її призначення, проведення, оформлення результатів та використання судових лінгвістичних експертиз³, питання відповідальності судового експерта⁴, атестація судових експертів з про-

¹ Ажнюк, Л. В. (2017) Лінгвістична експертиза як юридичний інструмент. Магістеріум. Мовознавчі студії. 66, 8-15.

² Артикуца, Н. В. (2007) Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи. Визначальні тенденції генезису державності і права: збірник наукових праць: *Міжнародної науково-практичної конференції: «Треті Прибузькі юридичні читання»* (2007 р., м. Миколаїв), 48-56.

³ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень 1998 (Міністерство юстиції України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>> (12, травень, 2021)

⁴ Кримінальний кодекс України 2001. (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>> (12, травень, 2021)

ведення судової лінгвістичної експертизи та їх методик⁵, організаційне і науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності⁶); 2) у зв'язку з попереднім твердженням, може слугувати відправною точкою для вдосконалення правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні та для напрацювання науково-методичних рекомендацій її проведення; 3) має відповідну методологічну основу; 4) об'єктом як судової лінгвістичної експертизи, так і лінгвістичної експертизи законопроектів є письмове мовлення (з омовкою на жанрово-стилістичні відмінності об'єктів експертизи).

Відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень⁷ лінгвістична експертиза писемного мовлення поділяється на авторознавчу експертизу та семантико-текстуальну експертизу. З огляду на особливості об'єкта нашого аналізу доцільним є розгляд лише семантико-текстуальної експертизи писемного мовлення.

Суттєвими ознаками семантико-текстуальної експертизи, що випливають з положень зазначених Науково-методичних рекомендацій, можемо назвати такі: 1) об'єктом її дослідження є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений у писемній формі; 2) вона вирішує завдання із встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних в тих або інших текстах, їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в текстах; 3) питання, поставлені перед експертом, вирішуються ним за допомогою спеціальних знань у галузі лінгвістики на основі загальних і окремих норм мови з використанням посібників, академічних наукових праць, словників, довідників та інших наукових джерел; 4) експерт у галузі семантико-текстуальної експертизи, відповідає не виходячи за межі своїх спеціальних знань у галузі мовознавства; 5) висновок експерта за результатами таких досліджень не є правовою кваліфікацією, а є констатацією об'єктивного змісту тексту з позиції спеціальних знань у галузі семантико-текстуальних експертних досліджень⁸.

Зіставивши поняття *“семантико-текстуальна експертиза”* та *“лінгвістична експертиза законопроектів”*, можемо встановити, що лінгвістична експертиза законопроектів на відміну від семантико-текстуальної експертизи: по-перше, передбачає дослідження досить специфічного продукту мовленнєвої діяльності людини — законопроекту; по-друге, експерт у галузі лінгвістичної експертизи законопроектів вимушений виходити за межі спеціальних знань у галузі мовознавства, а саме враховувати загальний та спеціальні правничі дискурси (теорію держави і права, теорії галузей права, судову практику, правила законодавчої техніки тощо); по-третє, має риси правової кваліфікації, адже у зауваженнях її висновку встановлюється невідповідність (здебільшого термінологічна) положень законопроекту положенням норм чинного законодавства.

Таким чином, дослідження предметного поля терміна *“лінгвістична експертиза законопроектів”*, зокрема родових відносно нього понять, з урахуванням функціонально-стилістичних вимог наукового та законодавчого стилів дає нам змогу сформулювати авторські наукове та нормативне визначення:

Лінгвістична експертиза законопроектів (наукове визначення) — це дослідження тексту проекту закону щодо його відповідності Українському правопису, стандартам правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, яке проводять експерти у галузі правничої лінгвістики, результатом якого є розгорнута та науково-обґрунтована оцінка.

Лінгвістична експертиза законопроектів (нормативне визначення) — етап законодавчої процедури, який полягає у дослідженні та оцінці тексту проекту закону щодо його відповідності Українському правопису, стандартам правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, що забезпечується відповідним структурним підрозділом Апарату Верховної Ради України.

Крім з'ясування значення терміна *“лінгвістична експертиза законопроектів”*, для розкриття правової природи лінгвістичної експертизи законопроектів як об'єкта конституційно-правового дослідження необхідно охарактеризувати її структуру та функції.

Загальна теорія держави і права визначає об'єкт права як правовідносини, структуру яких становлять їх суб'єкти, об'єкт (іноді предмет) та зміст. За такою логікою пропонуємо розглянути внутрішню будову лінгвістичної експертизи законопроектів.

⁵ Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів 2015 (Міністерство юстиції України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text>> (12, травень, 2021)

⁶ Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз 2008 (Міністерство юстиції України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text>> (12, травень, 2021)

⁷ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень 1998 (Міністерство юстиції України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>> (12, травень, 2021)

⁸ Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень 1998. Міністерство юстиції України. Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n272>> (12, травень, 2021)

Суб'єкти. Відповідно до класифікації, поданої у ст. 4 Закону України “Про наукову та науково-технічну експертизу” (є базовим законом щодо усіх видів експертиз), суб'єкти експертиз поділяються на замовників, організаторів експертизи, а також експертів.

З аналізу положень Закону України “Про Регламент Верховної Ради України”, Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України та Положення про Головне управління законодавчого забезпечення Апарату Верховної Ради України можемо визначити, що:

- замовниками лінгвістичної експертизи законопроектів є суб'єкти законодавчої ініціативи;
- організаторами: а) в обов'язковому порядку — Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України; б) в інших випадках, передбачених законом — Національна академія наук України, Кабінет Міністрів України, відповідні міністерства, інші державні органи, установи і організації або окремі фахівці;
- експертами: а) в обов'язковому порядку - працівники Управління опрацювання законодавчих актів та Редакційного управління Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України; б) в інших випадках, передбачених законом — окремі фахівці.

Об'єкт. Об'єктом лінгвістичної експертизи є не тільки мовні одиниці (слова, словосполучення і речення), але і текст законопроекту в цілому як мовна одиниця, продукт мовленнєвоміркульовальної діяльності. Оскільки з лінгвістичної точки зору мовленнєві категорії корелюють з мовними, а мовні категорії співвідносяться одна з одною, під час проведення лінгвістичної експертизи законопроекту необхідно використовувати комплексний підхід і аналізувати текст законопроекту в цілому як мовленнєвий знак, продукт мовленнєвоміркульовальної діяльності. У зв'язку з цим можна погодитися з Л. А. Бутаковою, яка акцентує належність лінгвістичного аналізу «до великого сімейства текстологічних досліджень» і підкреслює, що аналіз «тільки конкретних слів або фраз (частин висловлювання)» дає неповні або неправильні результати¹.

Під час розгляду об'єкта лінгвістичної експертизи важливо враховувати пресупозиційний зв'язок законодавчих текстів, оскільки для того, щоб зробити необхідний висновок щодо якості тексту законопроекту, необхідно абстрагуватися від конкретної норми і створити узагальнений зв'язок з правничим стилем, в якому буде функціонувати така норма².

Предмет. Предметом лінгвістичної експертизи законопроектів є надання оцінки відповідності тексту законопроекту (як його окремим елементам, так і в цілому) затвердженим у відповідних документах вимогам (Українському правопису, Методичним рекомендаціям щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки, Правилам оформлення проектів законів та основних вимог законодавчої техніки, стандартам правничої термінології тощо).

Зміст. Зміст правовідносин, щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів становлять права та обов'язки її суб'єктів. Загальні положення щодо прав та обов'язків замовників, організаторів та експертів під час проведення лінгвістичної експертизи законопроектів закріплені у Законі України “Про наукову і науково-технічну експертизу”, а спеціальні — у Законі України “Про Регламент Верховної Ради України”, Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України, Положенні про порядок роботи з документами у Верховній Раді України та посадових інструкціях працівників Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України.

Функції. Щодо функцій експертної діяльності в законопроектіванні у науковців сформувались різні погляди. Наприклад, О. М. Шишпаренок розрізняє загальні та спеціальні експертні функції: до загальних відносить дослідницьку, діагностичну, прогностичну, інформаційну та аргументаційну, а до спеціальних — профілактичну, захисну, коригувальну функції³. О. Г. Мінкова виділяє діагностичну, профілактичну, прогностичну, контрольну та процедурно-узгоджувальну функції експертиз законопроектів⁴. О. М. Попов та Н. Л. Хананашвілі виокремлюють оціночно-діагностичну, соціально-контрольну, консультативно-узгоджувальну, прогностичну та проектно-управлінську функції експертизи⁵.

Беручи до уваги загальний перелік функцій експертиз законопроектів, запропонований у науковій літературі, можемо визначити функції, що характерні саме для лінгвістичної експертизи законопроектів як важливого інструмента вдосконалення законопроектної роботи: **діагностична** — пов'язана з розпізнаванням і визначенням помилок у тексті законопроекту, форм їх вираження для усунення та запобігання

¹ Батюшкина, М. В. (2017) Лингвистическая экспертиза законопроектов: объект, предмет и задачи. Вестник ТГПУ. <<https://cyberleninka.ru/article/n/lingvisticheskaya-ekspertiza-zakonoproektov-obekt-predmet-i-zadachi>>

² Батюшкина, М. В. (2017) Лингвистическая экспертиза законопроектов: объект, предмет и задачи. Вестник ТГПУ. <<https://cyberleninka.ru/article/n/lingvisticheskaya-ekspertiza-zakonoproektov-obekt-predmet-i-zadachi>>

³ Шишпаренок, О. Н. (2012) Роль правовой экспертизы в обеспечении правового качества проектов законов субъектов Российской Федерации. Академический юридический журнал. 2, 48, 17 – 21.

⁴ Мінкова О. Г. (2016) Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 29-34.

⁵ Попов, А. Н., Хананашвили, Н. Л. (2010) Общественная экспертиза: принципы организации и условия эффективности. Москва: Общественный совет города Москвы, 14.

таких помилок в майбутньому. Оцінка дає змогу глибше вивчити процес законопроектів, встановити причини, що перешкоджають досягненню належної якості законопроектів; визначити фактори, які сприяють проектуванню логічно узгодженого законопроекту. Діагностика можлива за умови спостережливості експерта та наявності у нього умінь правильно діагностувати правові явища; **методична** – полягає у впорядкуванні лінгвістичного дослідження законопроекту, формування послідовного і систематичного плану, алгоритму такого дослідження; **аналітична** – полягає у детальному дослідженні характеристик законопроекту лінгвістичними методами, за допомогою яких можна виявляти прихований зміст у текстах законопроектів (наприклад: корупційні фактори, порушення чи обмеження прав людини, ознаки дискримінації тощо); **запобіжна** – заздалегідь попереджає допущення помилок у тексті законопроекту; **прогностична** — полягає у передбаченні на основі наявних даних ймовірність виникнення проблем застосування приписів законодавства у зв'язку з допущеними помилками в тексті законопроекту; **оцінювальна** - встановлює відповідність тексту законопроекту, визначеним критеріям (на жаль, критерію у формі методичних рекомендацій досі не вироблено. Наразі критеріями, яким мають відповідати проекти законів є: Український правопис, вимоги до мови та термінології законопроектів, викладені у Правилах оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки); **коригувальна** – передбачає внесення правок, виправлень до тексту законопроекту; **герменевтична** — полягає в інтерпретації тексту законопроекту, спрямованій на виявлення істинного значення правових конструкцій; **аргументаційна** — передбачає обґрунтування експертом положень його висновків з метою переконання в доцільності їх врахування у тексті законопроекту.

Огляд особливостей структури та функцій правовідносин щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів дає нам змогу виокремити ті риси, що характеризують ці правовідносини як конституційно-правові⁶:

- по-перше, вони пов'язані з відносинами публічної влади (є етапом законодавчої процедури);
- по-друге, вони є різновидом політико-правових зв'язків, оскільки тісно пов'язані з суб'єктами політичного процесу, з реалізацією владних повноважень органів державної влади (Президента України, народних депутатів, Кабінету міністрів України)
- по-третє, регулюються та охороняються конституційними нормами і принципами (Конституцією України, Законами України "Про Регламент Верховної Ради України, "Про комітети Верховної Ради України", актами Президента України, акти Верховної Ради України та іншими підзаконними актами);
- по-четверте, здійснюються свідомо і цілеспрямовано в результаті волевиявлення суб'єктів конституційно-правових відносин (законопроекти направляються на лінгвістичну експертизу (редакційне опрацювання) в обов'язковому порядку або за дорученням Голови Верховної Ради України, його Першого заступника чи заступника за розподілом обов'язків, або за рішенням комітету Верховної Ради України);
- по-п'яте, мають виключно загальнодержавний характер (законопроекти, направлені на експертизу є потенційними законами, що мають загальнообов'язковий характер).

Висновок. Лінгвістична експертиза законопроектів як об'єкт конституційно-правового дослідження в Україні є маловивченим. На дисертаційному рівні досі не проводилось жодного дослідження з цієї тематики, а наукові статті та доповіді українських вчених, які висвітлюють лише деякі аспекти лінгвістичної експертизи законопроектів, не розкривають усього спектру відносин, які супроводжують її проведення.

Брак наукового доробку у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів певною мірою зумовив юридично-лінгвістичну невизначеність та неналежне організаційно-правове забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів.

У зв'язку з цим, дослідивши предметне поле терміна "*лінгвістична експертиза законопроектів*" та урахувавши функціонально-стилістичні вимоги наукового і законодавчого стилів, нами було здійснено спробу надати авторські наукове та нормативне визначення поняття "*лінгвістична експертиза законопроектів*":

Лінгвістична експертиза законопроектів (наукове визначення) — *це дослідження тексту проекту закону за допомогою лінгвістичних методів аналізу щодо його відповідності Українському правопису, стандартам правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, яке проводять експерти у галузі правничої лінгвістики, результатом якого є розгорнута та науково-обґрунтована оцінка.*

Лінгвістична експертиза законопроектів (нормативне визначення) — *етап законодавчої процедури, який полягає в дослідженні та оцінці тексту проекту закону щодо його відповідності Українському правопису, стандартам правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, що забезпечується відповідним структурним підрозділом Апарату Верховної Ради України.*

Системний аналіз джерел конституційного права та особливостей структурних елементів і функцій правовідносин щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів дав нам змогу встановити

⁶ Шапала, Н. К., Задорожня, Г. В. (2012) Конституційне право України. Запоріжжя: Дике Поле. < https://web.archive.org/web/20131207151605/http://pidruchniki.ws/1376102546854/pravo/konstitutsiyno-pravovi_vidnosini_ponyattya_elementi#565>

ряд ознак, які характеризують їх як конституційно-правові відносини: 1) пов'язані з відносинами публічної влади (є етапом законодавчої процедури); 2) є різновидом політико-правових зв'язків, оскільки тісно пов'язані з суб'єктами політичного процесу, з реалізацією владних повноважень органів державної влади (Президента України, народних депутатів, Кабінету міністрів України); 3) регулюються та охороняються конституційними нормами і принципами (Конституцією України, Законами України "Про Регламент Верховної Ради України, "Про комітети Верховної Ради України", актами Президента України, акти Верховної Ради України та іншими підзаконними актами); 4) здійснюються свідомо і цілеспрямовано в результаті волевиявлення суб'єктів конституційно-правових відносин (законопроекти направляються на лінгвістичну експертизу (редакційне опрацювання) в обов'язковому порядку або за дорученням Голови Верховної Ради України, його Першого заступника чи заступника за розподілом обов'язків, або за рішенням комітету Верховної Ради України); 5) мають виключно загальнодержавний характер (законопроекти, направлені на експертизу є потенційними законами, що мають загальнообов'язковий характер).

З метою усунення недоліків у правовому регулюванні лінгвістичної експертизи законопроектів вважаємо за потрібне внести такі зміни до нормативно-правових актів: передусім, у статті 103 Закону України "Про Регламент Верховної Ради України" слова "редакційне опрацювання" замінити словами "лінгвістична експертиза"; привести у відповідність термінологію підзаконних актів та відомчих документів до зазначених змін, а саме до: Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України (замінити термін "редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)" терміном "лінгвістична експертиза"), Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України (замінити термін "фахова експертиза" терміном "лінгвістична експертиза"), Інформаційних листів Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України (замінити термін "фахова (лінгвістична експертиза)" терміном "лінгвістична експертиза").

В Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України слід визначити термін "лінгвістична експертиза законопроектів" та окреслити різновиди мовознавчих досліджень (наприклад, дискурсивну, семантичну, граматичну експертизи та експертизу перекладу¹), які можуть проводитись у межах лінгвістичної експертизи, а також деталізувати порядок їх проведення.

Насамкінець, зазначимо, що для проведення об'єктивного і повного лінгвістичного аналізу законопроектів, крім рекомендованих вище змін, необхідно акумулювати та розвинути напрацювання вчених у царинах мови і права, які мають бути застосовані для розробки методології проведення лінгвістичної експертизи, на основі якої повинні складатись методичні рекомендації щодо проведення окремих видів лінгвістичних експертиз проектів законів.

Анотація.

Стаття присвячена аналізу лінгвістичної експертизи законопроектів як об'єкта конституційно-правової науки. Проведено термінологічний аналіз поняття "лінгвістична експертиза законопроектів" шляхом дослідження її предметного поля та встановлення родо-видових зв'язків термінів у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів. Виявлено термінологічний різнобіч у правовому регулюванні лінгвістичної експертизи законопроектів. Доказано, що термін "лінгвістична експертиза законопроектів" є науково-обґрунтованим та більш повно відображає сутність мовознавчого дослідження законопроектів, ніж закріплений у чинному законодавстві термін "редакційне опрацювання". Запропоновано авторські наукове та нормативне визначення терміна "лінгвістична експертиза законопроектів". Надано характеристику її структури та функцій як об'єкта конституційно-правового дослідження. Окреслено коло суб'єктів проведення відносин щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, особливості їх об'єкта, предмету та змісту. Визначено ознаки правовідносин у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів, які характеризують їх як конституційно-правові відносини. Зроблено висновок про недостатній ступінь наукового висвітлення та неналежний рівень правової регламентації лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні. Автором сформульовано пропозиції щодо внесення змін до нормативно-правових актів для усунення виявленого термінологічного різнобою у позначенні мовознавчого дослідження законопроектів.

Abstract.

Linguistic analysis of draft legislation as a subject of constitutional law science is analysed in the article. A terminological analysis of the concept of «linguistic examination of bills» has been carried out by examining its subject-matter field and establishing hypero-hyponymic relations between terms in the area of linguistic examination of draft laws. There is a terminological discrepancy in the legal regulation of linguistic examination of bills. It has been proved that the term «linguistic examination of bills» is *science-based* and more fully reflects

¹ Бугайко, Ю. О. (2019) Види лінгвістичної експертизи законопроектів: перспектива впровадження в Україні. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 38, 145-166.

the essence of the linguistic analysis of draft laws than the term «editorial treatment» in the current legislation of Ukraine. An author's scientific and regulatory definitions of the term «linguistic expertise examination of bills» have been proposed. Its structures and functions are described as the subject of a constitutional law science. The set of *subjects of the legal relationships in the area of the linguistic examination of bills* is outlined, as well as the features of their object, subject matter and content. The legal relations in the area of linguistic examination of draft legislation have been defined as constitutional law relations. It was concluded that there was insufficient scientific coverage and that the level of legal regulation of linguistic analysis of draft legislation in Ukraine was inconsistent. The author has formulated proposals to amend the normative legal acts in order to eliminate the terminological discrepancy discovered in the designation of the linguistic analysis of draft laws.

Buhaiko Yuliia,

*PhD student of the department of Constitutional Law
and Human Rights of the National Academy of Internal Affairs, Ukraine*